

Peter Langwithz Smith

Neuengamme - Konzentrationslejren 1938-1945

Informations Forlag

608 sider, rigt illustreret med samtidige fotos og tegninger

kr. 399

Det er ubærligt at læse om. Og det er lige så ubærligt at skrive om. Men når en forfatter orker at skrive mere end 600 sider om systematisk menneskelig ondskab, er det en anmelders forbandede pligt at skrive om bogen. Det er kun godt, at der stadig skrives bøger om 2. Verdenskrigs ufattelige grusomhed, udøvet i nogle vanvittige ideers og raceteoriers navn. Også godt, at der stadig skrives bøger om "den banale ondskab", udøvet i en banal hverdag af ganske almindelige banale mennesker, der blot oplevede sig selv som forpligtede brikker i en æreløs sags sataniske spil.

Europa i mellemkrigsårene og især 1930'erne var generelt præget af sværmeri for den stærke politiske lederfigur, af ideologisk fanatisme, af nationalisme og en letsindig omgang med raceteorier. Det var årtier, hvor al snak om almene menneskerettigheder og demokratiske styreformer havde yderst ringe levevilkår i virkelighedens verden. Men intetsteds blev førerdyrkelsen, den ekstreme nationalisme, chauvinismen og racehadet drevet ud i den yderste konsekvens som i Tyskland.

Derfor skal den tidligere gymnasielektor Peter Langwithz Smith's mursten af en bog – denne gang om koncentrationslejren Neuengamme - hilses velkommen som både tiltrængt og nødvendig, selv om der er tale om hård kost. Smith har tidligere, i 2004, udgivet en rost bog om en anden af nazismens lejre – den gang om udryddelseslejren Auschwitz.

Smiths interesse for tysk historie og især nazi-tiden opstod allerede i teenage-årene. Den førte senere til tyskstudier ved Aarhus Universitet og en livslang følt forpligtelse til at dele sin viden om nazi-tidens uhyrligheder med danske læsere. Det mente Smith, der er født 1945 (!), at

han skyldte ofrene. Foreløbig er det så blevet til to bøger om hhv. Auschwitz og Neuengamme. Og mon der ikke kommer flere?

Da næsten alle Neuengamme-lejrens interne dokumenter blev destrueret af SS umiddelbart før rømningen i slutningen af april 1944, bygger bogen på al tilgængelig erindrings- og anden litteratur, herunder den tyske speciallitteratur fra de senere år. Suppleret med de sparsomme originaldokumenter, der findes i Gedenkstätte Neuengamme.

”Den 12. december 1938 ankom 100 fanger fra Sachsenhausen til et lille nedlagt teglværk i landsbyen Neuengamme, der lå i det fugtige, flade og forblæste landbrugsområde i Vierlände cirka 30 kilometer sydøst for Hamburg. Dette udekommando under Sachsenhausen blev starten på koncentrationslejren Neuengamme, der --- skulle være et led i SS’s omfattende strategi med henblik på at blive storleverandør af mursten og granit til Hitlers mangfoldige byggeplaner”.

Sådan indleder Smith sin bog. De store byggeplaner for Berlin, Hamburg og andre storbyer forblev i det store og hele på arkitekternes tegnebræt. Men bemærkelsesværdigt er det, at bystyret i Hamburg fuldt og helt støttede planerne, hvis udførelse naturligt måtte føre til et nært samarbejde med lejrledelsen - lige som det skete alle andre lignende steder. Hvilket naturligt og næsten demonstrativt rejser spørgsmålet om den tyske offentligheds medviden om, hvad der foregik.

Af de ca. 100.000 fanger, der passerede gennem Neuengamme-lejrens port, døde omkring halvdelen. Arbejdet, tævet, mishandlet eller sultet ihjel. Andre døde af sygdom og manglende behandling, mens 2.000 slet og ret blev henrettet – ofte ved djævelsk udspekulerede metoder. Af de næsten 6.000 danskere, der endte i Neuengamme, døde de 350.

Folk af mange nationaliteter og social status gik gennem lejrens port. Halvdelen som nævnt uden at vende tilbage. Der var ”undermennesker” som russiske krigsfanger eller civile russere og ukrainere, der var deporteret fra hjemlandet. De har udgjort størstedelen af lejrens i alt 100.000 fanger. Der var andre ”undermennesker” som f.eks. polakker og

jøder. De skulle alle ifølge planerne blot arbejdes og mishandles til døde. Det stod endog anført i deres indskrivningspapirer. Der var også ”arisk rene” mennesker som tyskere, franskmænd, italienere og skandinaver, som blot skulle isoleres fra samfundet. Ligeledes var der mange grupper blandt fangerne, der blev betragtet som skadevoldere og derfor overflødige i samfundet. ”Asociale” – blev de kaldt. Som f.eks. vagabonder, alkoholikere, hjemløse, arbejdssky personer, sigøjnere og invalider.

Smith beskriver lejren systematisk – fra grundlæggelsen i december 1938 og til ”Neuengamme og retsopgøret” efter krigen. Han gør det sagligt og klinisk – og dokumentationen er i orden. Inden for den kronologiske ramme behandles i selvstændige kapitler ”SS-personalet i Neuengamme”, ”Tyske fanger i lejren”, ”Ankomst og indslusning”, ”Indkvartering og hierarki”, ”Dagligdagen”, ”Arbejde”, ”Mishandling, straf og mord”, ”Henrettelser og masse mord”, ”Sult”, ”Sygdom”, ”Modstand og flugt”, ”Udekommandoerne”, ”Deportation: Fra Danmark til Neuengamme”, ”Lejrene i Husum og Ladelund”, ”De hvide busser”, ”Skandinavernes sidste uger i Neuengamme” og ”Rømning”.

Forhåelse, tæv og mishandling hørte lige så sikkert til dagligdagen som manglende søvn, evindelig sult og manglende værn mod kulden. Sadistiske straffemetoder vekslede med dagligt nedværdigende chikane.

Mødet med lejren har den polske fange Andrzej Chorzewski, der som 20-årig kom til lejren, beskrevet således:

”--- det første chok var forberedelsen: Bad, barbering, klipning og den slags. Jeg glemmer for eksempel ikke, hvordan vi skulle klæde os nøgne, de drev os ind i badet, under bruseren, hvor vandet nogle gange var varmt, egentligt skoldhedt, nogle gange iskoldt. Og --- ind i sådan en sal, hvor håret blev klippet, hvad der jo var en forholdsvis normal ting, derimod var det et chok for mig, da jeg blev lagt på en buk, de gav mig besked på at sprede benene, at sprede armene, og så blev jeg barberet; jeg blev barberet der, hvor normale mænd ikke barberer sig. Det var sådan et umenneskeliggørende øjeblik, svin bliver skrabet sådan på slagteriet. Det var frygteligt” (side 69).

”Arbeit macht frei”. Denne umiddelbart forjættende inskription over indgangen, der oprindeligt stammede fra Dachau-lejren og derfra taget med til nye lejre, fandtes ikke i Neuengamme. Men tankegangen var den samme. Fra oprindeligt at betyde opdragelse gennem arbejde blev indskriften efterhånden blot en nederdrægtig forhånelse mod fangerne, når arbejdet i realiteternes verden ikke førte til frihed, men til mishandling og død. Arbejdet mistede aldrig den grundlæggende karakter, det havde haft fra starten. Det skulle primært være et terrorinstrument og kun i anden række udgøre en økonomisk faktor, som forfatteren bemærker.

Det fremgik f.eks. af de åbenlys meningsløse opgaver som at flytte jord eller sten fra et sted til et andet – for dernæst at flytte det tilbage igen. Arbejde var chikane og terror, der sammen med sult og kulde skulle drive fangerne i døden. Der fandtes naturligvis privilegerede fanger, hvor målet med deres indsættelse var at fjerne dem fra samfundet. Men sulten, kulden og chikanen delte de med de øvrige fanger. For det store flertal var formålet med opholdet at drive dem i døden.

Neuengamme-lejren havde næsten 100 såkaldte udekommandoer. Den værste af dem var Kommando Elbe, der i princippet skulle skabe transportmuligheder for teglværkets produktion til Hamburg - ved at regulere og udvide flodløbet. Denne udekommando medførte hundredvis af fangers død. Ikke uden grund blev den kaldt en dødskommando. Her blev der arbejdet både søndage og om vinteren, selv om arbejdet i realiteten intet praktisk formål havde, da vejret forhindrede et målrettet arbejde i den fugtige eller dybfrosne jord. Især de forholdsvis få jøder - mellem 300 og 500 - der fandtes i Neuengamme, blev sendt derhen. Den østrigske jødiske fange Marko Max Feingold fortalte efter krigen om arbejdet i Kommando Elbe og de følger, det fik for ham:

”Legemligt var jeg fuldstændig færdig. Jeg sank mere og mere sammen, tarmene hang ud af min ende. Jeg havde vanskeligheder, særligt med at sætte mig ned, da jeg jo ikke kunne sætte mig på mine tarme. Dem måtte jeg - brutalt sagt – først skubbe ind. Når jeg drak vand, løb det igennem, som om der var en slange gennem min krop. Foroven kom det ind,

forneden straks ud. Hvis jeg tog en smule brød i munden, fik jeg en følelse af, at min mund var fuld af sand” (side 45f.).

Neuengamme har altid i den danske krigs- og besættelseshistorie haft en ganske særlig plads. Først og fremmest, fordi det var hertil, at størsteparten af de danske politifolk og grænsegendarmer blev ført i efteråret 1944. Smith bruger mange sider, men ikke for mange, til at fortælle - dels om danskernes ankomst til, ophold og vilkår i Neuengamme-lejren og dels om deres tilbagevenden til livet i foråret 1945. Sammen med de øvrige skandinaviske fanger blev danskerne i løbet af de første måneder af 1945 samlet i Neuengamme fra en række andre lejre – for endelig at blive sendt hjem. Mange ødelagt for stedse på krop og sjæl.

I det store og hele delte de danske fanger vilkår med de øvrige fanger. De blev dog ikke hoved- og kropsbarberet ved ankomsten til lejren, men tævene, den sparsomme og uspiselige mad samt det nedbrydende arbejde havde de til fælles med de øvrige fanger.

Selv om den svenske grev Bernadotte og De hvide Busser med Røde Korsmærker på fylder meget i den danske bevidsthed, kan Smith også fortælle en anden historie. Nemlig om de ekstremt vanskelige vilkår, som den rent danske hjemtransport foregik under – dvs. før Bernadotte og svensk Røde Kors tog over fra midten marts. Den danske hjemtransport stod på allerede fra begyndelsen af december 1944 - under ledelse af danske chauffører, læger, sygeplejersker, dansk Røde Kors og folk fra ministerierne på Slotsholmen i København. Konstant med risikoen for at blive indblandet i krigshandlinger eller blive beskudt af allierede fly hængende over hovedet (side 407ff.).

Peter Langwithz Smith har med sit veldokumenterede, velskrevne og vel illustrerede værk sat et nervepirrende og dystert, men væsentligt monument over liv og død samt det ind imellem i de tyske kz-lejre. Et værk, som forhåbentlig får mange læsere. På trods af sit emne bør den også kunne finde plads under juletræet. Læsere af bogen får meget at vide og ikke mindst meget at tænke over.